

Sak: Høringsuttalelse Forskningsetiske retningslinjer.

Dato: 18.9.2015

Fra: Fafo v/Anne Britt Djuve

Vi opplever at utkastet gir en svært god oversikt over generelle forskningsetiske utfordringer og prinsipper, og vil være en god støtte i det interne forskningsetiske arbeidet ved Fafo. Vi har noen innspill til slutføringen av dokumentet. Noen av disse er mest av språklig karakter, mens andre er mer substansielle.

1) Temaer som er utelatt.

Utkastet til retningslinjer omtaler på en god måte utfordringer ved fritt og informert samtykke, og det advares mot å 'lokke' deltakere ved å love for mye når det gjelder prosjektets mulige innflytelse på forhold av betydning for respondentene. Vi tror det kunne være en fordel om retningslinjene eksplisitt hadde omtalt andre virkemidler som kan anvendes for å påvirke rekrutteringen til forskningsprosjekter. I punkt 18) 'Ansvar for å fremtre med klarhet' omtales ukklarheter som kan oppstå ved av forskeren kan opptre i ulike roller i forhold til sine informanter. En annen utfordring er at gjennom å inngå i (reelle eller fiktive) vennskapsforhold kan forskeren påvirke informanten til å gi informasjon som ellers ikke hadde blitt gitt. Et annet og tiltagende aktuelt virkemiddel er betaling av informanter. Vi tror det ville ha vært en fordel om retningslinjene omtalte noen prinsipper for når og hvordan dette virkemiddelet kan utformes for at betaling av informanter skal være etisk forsvarlig. Nøkkelord her vil være at insentivene skal være i en størrelsesorden som kompenserer for medgått tid, men ikke er så høye at virkemiddelet medfører at informanter opplever at samtykket ikke reelt sett er fritt – det må være mulig å si nei uten at det får store økonomiske konsekvenser.

2) Et tema som faller litt mellom flere stoler

Utfordringene knyttet til at forskning noen ganger kan være til skade for dem det forskes på er omtalt flere steder i dokumentet. Dette er et at de forskningsetiske temaene som våre forskere ofte må ta stilling til, og vi kunne ønsket oss en mer helhetlig diskusjon av dette. som i større grad tar inn problemstillinger knyttet til stigmatisering av allerede marginaliserte grupper. Dette er nå behandlet under punkt 21, hensyn til utsatte grupper. Der vektlegges kravene om informasjon og samtykke, men enkeltpersoner kan jo ikke samtykke på vegne av en gruppe. Vi er enige i poenget om at beskyttelse av utsatte grupper kan virke mot sin hensikt – men det kan jo også tenkes forskningspraksis som i sum virker mer stigmatiserende enn noe annet. Det kan for eksempel være tilfellet dersom gjentatt dokumentasjon av dårlige levekår og lav samfunnsdeltakelse ikke medfører etablering av treffsikre tiltak. Dermed avhenger forskningsetikken ikke utelukkende av forskningen selv, men av hvordan den blir brukt.

Under punkt 12, der det omtales fare for retraumatisering, kunne det kanskje ha vært lagt inn en drøfting av hvilken type spørsmål som særlig er egnet til å utløse retraumatisering, og

en generell oppfordring om ikke å stille denne type spørsmål med mindre det er helt avgjørende for prosjektet. Formuleringen 'forskeren bør også påse for at informantene får tilbud om å bearbeide eventuelle problemer som er oppstått som følge av deltakelse i prosjektet' er nokså løs, og det er i de fleste tilfeller lite realistisk at forskeren kan påse dette utover å henvise til det ordinære helsevesenet. Visse typer forskning rettet mot traumatiserte grupper krever antakelig et tett samarbeid med institusjoner som har kompetanse på og kapasitet til å behandle traumer.

3) Varlingsplikt – et tema som kunne vært omtalt i noe større detalj?

Under punkt 9) omtales forskeres varlingsplikt ved mistanke om straffbare handlinger. Her kunne det kanskje ha vært presisert hvilken alvorlighetsgrad det er snakk om før varlingsplikt inntreffer. Har forskere varlingsplikt utover det alle borgere har? Her kommer det dessuten inn helt egne problemstillinger knyttet til forskning i regimer som ikke anerkjenner menneskerettighetene. Forskere som innhenter data i denne type regimer kan ikke underlegges et forskningsetisk regelverk som pålegger dem å angi sine informanter til et regime som begår overgrep mot og undertrykker egen befolkning.

4) Spesielt om oppdragsforskning

Avsnittet om oppdragsforskning er litt krevende, både fordi det aller meste av det som står i resten av dokumentet også gjelder oppdragsforskning, og fordi mye av det som står under avsnittet om oppdragsforskning også gjelder andre former for forskning. Også innenfor grunnforskning kan styring av forskningen være en utfordring, forskere må finne ut av eget ansvar innenfor store hierarkisk styrte prosjekter, forskere kan ha ikke-økonomiske relasjoner til deltakere, og fremstilling og bruk av forskningsresultatene må gjøres på en så objektiv som mulig måte.

Frihet og uavhengighet er omtalt også i punkt 2, der også oppdragsforskning og oppdragsforskningskontrakten er omtalt. Oppdragsforskningskontrakten kunne gjerne fått en fylligere omtale, og det kan gjerne gå en tydeligere anbefaling til aktuelle oppdragsgivere om å benytte seg av kontrakten.

5) Hvem gjelder reglene for?

På side seks heter det at de forskningsetiske retningslinjene 'kommer til anvendelse' også innen virksomheten til konsulentselskaper. Slik vi tolker dette mener altså NESH at de forskningsetiske reglene skal gjelde også for konsulentselskaper når de driver prosjekter som kan defineres som forskning. Men konsulentselskapene vil jo ikke nødvendigvis være enige i dette, og insisterer for eksempel ikke på bruk av forskningskontrakten, eller på eiendomsrett til resultatene, eller rett til offentliggjøring – som er grunnleggende forutsetninger for transparens i og etterprøvnbarhet av forskning, slik vi ser det er det nettopp et avgjørende skille mellom konsulentvirksomhet og forskning at forskningen ikke kompromisser med de forskningsetiske retningslinjene – mens konsulentselskapene står fritt til å gjøre det. I noen sammenhenger er dette et konkurransefortrinn for konsulentselskapene.

6) Språklige kommentarer.